

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr inż. arch. Klary Kantorowicz
pt.: *Rozwiązania przestrzenne zespołów kolegiów jezuickich
na terenie prowincji polskiej i litewskiej*

Podstawy opracowania

- Uchwała Rady Dyscypliny Naukowej Architektura i Urbanistyka z dnia 31 maja 2022 roku oraz umowa, podpisana przez Pana prorektora ds. ogólnych Wydziału Architektury PW, dr inż. arch. Jerzego Grochulskiego, prof. uczelni .
- Rozprawa doktorska mgr inż. arch. Klary Kantorowicz pt.: *Rozwiązania przestrzenne zespołów kolegiów jezuickich na terenie prowincji polskiej i litewskiej*, promotor: dr hab. inż. arch. Robert Kunkel, prof. uczelni, promotor pomocniczy: dr inż. arch. Justyna Zdunek-Wielgołaska.
- Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 ze zm. Dz.U. z 2005 r. nr 164, poz.1365)
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 15 stycznia 2004 r. w sprawie szczegółowego trybu przeprowadzania czynności w przewodach doktorskich i habilitacyjnych oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz.U. nr 15, poz.128)

OCENA PRACY DOKTORSKIEJ

1. Opis pracy

Rozprawa doktorska mgr inż. arch. Klary Kantorowicz pt.: *Rozwiązania przestrzenne zespołów kolegiów jezuickich na terenie prowincji polskiej i litewskiej* jest wydrukiem o formacie A4 w miękkiej oprawie, zawierającym 492 strony numerowane, 144 ilustracji w części tekstowej i 593 przypisy. Praca poprzedzona została krótkim streszczeniem w języku polskim i angielskim. Część zasadnicza składa się z siedmiu numerowanych rozdziałów, wykazu skrótów, spisu ilustracji, bibliografii liczącej blisko 500 pozycji. Osobnym okazałym fragmentem jest katalog rysunków.

W rozdziale pierwszym, liczącym 28 stron, autorka omówiła uzasadnienie podjęcia tematu, cele pracy, tezy i pytania badawcze, strukturę pracy, metody badawcze, stan badań i najważniejsze pojęcia używane w pracy. Drugi rozdział – 40 stron- stał się przedstawieniem jezuickich przepisów dotyczących organizacji szkolnictwa oraz praktyki nauczania.

Rozdział trzeci, o objętości 43 stron, doktorantka poświęciła omówieniu rozwiązań projektowych kolegiów jezuickich wybranych prowincji europejskich. Autorka dysertacji starała się odpowiedzieć na pytanie jak miejscowe warunki i przyzwyczajenia społeczne wpływały na kształtowanie architektury jezuickiej. Przedmiotem rozważań była architektura włoska, hiszpańska, francuska, niderlandzka i czeska. Podsumowaniem tego rozdziału było przedstawienie charakterystycznych rozwiązań projektowych dla poszczególnych prowincji i czynników na nie wpływających.

Rozdział czwarty, obszerny bo liczący 114 stron, zawierał opis zespołów kolegiów jezuickich w Rzeczypospolitej. Uwzględniono kształtowanie zespołów kolegiów w skali urbanistycznej zwracając uwagę na uwarunkowania przestrzenne w miastach polskich drugiej połowy XVI, XVII i XVIII wieku. Szczegółowo omówiono wybór miejsca pod lokalizację, stosowane rozwiązania kompozycyjne, kształtowaniu placów przy kolegiach oraz ekspozycje urbanistyczne budynku szkoły. Zwrócono także uwagę na typy układów przestrzennych kolegiów, układy funkcjonalne domu zakonnego, sposób kształtowania i układy wewnętrzne budynków szkolnych oraz na nowe elementy architektoniczne kolegiów związane z oświeceniową reformą programu nauczania.

W końcowej części pracy, znalazł się rozdział piąty, liczący 20 stron, w którym autorka skupiła się na prześledzeniu recepcji wzorców włoskich oraz innych uwarunkowań w projektowaniu kolegiów na terenie Rzeczypospolitej. Rozdział szósty, o objętości 9 stron, dotyczył powiązania ustawodawstwa i praktyki szkolnej z architekturą zespołów kolegiów jezuickich w Rzeczypospolitej. Część badawczą pracy zakończył trzystronicowy rozdział siódmy, w którym autorka dysertacji powtórzyła tezy badawcze zaprezentowane w rozdziale wstępnym.

Pracę uzupełniły dwa aneksy. W aneksie pierwszym znalazły się skrócone życiorysy architektów-jezuitów działających na terenie Rzeczypospolitej. Aneks drugi zawierał skan listu Giuseppe Valeriano SI w sprawie prowadzonych prac przy budowie kolegiów.

Dodatkowe informacje dotyczące autorstwa i źródeł fotografii oraz rysunków zostały zawarte w spisie ilustracji liczącym 11 stron. Bibliografia dysertacji, umieszczona na 13 stronach, zawierała spis prac publikowanych a później materiały archiwalne.

Okazała część dysertacji stanowił liczący 196 stron katalog 54 obiektów ułożony alfabetycznie miejscowościami, w których zaprojektowano kolegia jezuickie. Każde hasło zawiera teksty z: datą fundacji domu zakonnego, datą powołania kolegium, autorem projektu i latami budowy. Część graficzna stanowiły: mapka z lokalizacją miejscowości oraz plany i fotografie archiwalne.

2. Ocena tytułu, zakresu przedmiotowego i terytorialnego pracy

Zanim recenzentka przejdzie do analiz szczegółowych warto jest zwrócić uwagę na kilka aspektów natury ogólnej. Przede wszystkim z prawdziwym uznaniem należy ocenić pracę mgr inż. arch. Klary Kantorowicz, ponieważ podjęła się opracowania wielkokubaturowej architektury zabytkowej - wiele obecnych prac naukowych architektów dotyczy wyłącznie historycznego detalu. W sposób oczywisty zajęcie się dużymi obiektami albo zespołami jest wielokrotnie bardziej skomplikowane.

Druga przyczyna uznania ze strony recenzentki wiąże się z podjęciem przez doktorantkę tematu trochę ostatnio zapomnianego, czyli dotyczącego baroku. Jest to zagadnienie czekające na badaczy i mające olbrzymie perspektywy poznawcze. Dotyczy to nie tylko aspektów formalnych i funkcjonalnych, ale także technologicznych i konstrukcyjnych.

Następna uwaga dotyczy zakresu przedmiotowego pracy, który jest bardzo obszerny – autorka dysertacji przeanalizowała nie tylko 54 kolegia z terenu Rzeczypospolitej, ale także umieściła podobną ilość przykładów zagranicznych, spoza tematu zasadniczego. Według recenzentki, przy odpowiednim podziale materiał zgromadzony przez autorkę wystarczałby na opracowanie monografii, zarówno doktoratu jak i habilitacji. Kolejną niezwykle cenną cechą pracy doktorantki jest szeroki wachlarz pytań badawczych. Analizy dotyczą kontekstu urbanistycznego budowli, jej rozplanowania, funkcji, wnętrza, detalu, pierwowzorów i wreszcie autorów dzieł. Taki zestaw omawianych problemów budzi prawdziwe uznanie recenzentki.

W kontekście powyższych uwag recenzentka byłaby zdziwiona, gdyby w pracy nie pojawiły się niedociągnięcia, głównie natury redakcyjnej. Dlatego zaprezentowane niżej uwagi należy traktować jako sugestie, które mają na celu poprawienie odbioru pracy.

Tytuł rozprawy doktorskiej mgr inż. arch. Klary Kantorowicz brzmi : *Rozwiązania przestrzenne zespołów kolegiów jezuickich na terenie prowincji polskiej i litewskiej.*

Zakres czasowy i terytorialny badań został przez autorkę jasno określony, choć niezbyt czytelnie powiązany z tytułem dysertacji. Autorka napisała, że ... *praca obejmuje cały okres działalności Towarzystwa Jezusowego w I Rzeczypospolitej, tj. od sprowadzenia pierwszych jezuitów do Braniewa przez biskupa warmińskiego Hozjusza w 1564 roku, aż do wydania przez papieża Klemensa XIV brewe Dominus ac Redemptor, na mocy którego zakon został skasowany w 1773 roku (s.13).*

Tymczasem w tytule czas i terytorium opracowania powiązано jedynie z prowincją polską i litewską, choć granice tych prowincji ulegały wielu zmianom. Dodatkowo w dysertacji uwzględniono także inne budowle czasowo powiązane z obszarami zależnymi od wspomnianych prowincji zakonnych.

Według recenzentki, byłoby lepiej gdyby w tytule dysertacji pojawiło się ograniczenie czasowe: 1564 -1772 oraz gdyby użyto wyróżnika terytorialnego w postaci nazwy wielokrotnie umieszczonej w tekście dysertacji : *na terenie I Rzeczypospolitej.*

3. Ocena zasadności formułowania tez w historycznych dysertacjach o charakterze przeglądowym i klasyfikującym

Zasygnalizowany w tej części recenzji problem nie jest skierowany bezpośrednio do doktorantki, lecz bardziej do promotorów i członków rady dyscypliny. Dysertację mgr inż. arch. Klary Kantorowicz można zaliczyć do prac humanistycznych o charakterze przeglądowym i klasyfikującym. Tego typu działania naukowe charakteryzują się poznawaniem dotychczas nieznanych części rzeczywistości, a wysiłek badacza skupiony jest na odkrywaniu faktów, opisywaniu i wyjaśnianiu zjawisk w oparciu o własne lub cudze doświadczenia badawcze i materiały naukowe. Wynikami prac badawczych są rozwiązania lub próby rozwiązania pewnego problemu naukowego w postaci nowych prawd o rzeczywistości, nowych konstrukcji pojęciowych np.: korekt datowania lub propozycji nowych kierunków transferów wpływów formalnych, technologicznych itd. Dalszym efektem jest wprowadzenie do literatury przedmiotu aktualizacji opracowań danego problemu. W odróżnieniu od nauk ścisłych nie ma mowy o tezie i jej udowodnianiu.

Dlatego autorka recenzji kieruje apel do szeroko rozumianego architektonicznego środowiska naukowego o nieuleganie naciskom formalnym, które pojawiły się w ostatnich latach. Wówczas unikniemy formułowania tez oczywistych, których nikt nie musi udowodniać.

4. Ocena metod badawczych pracy

Główną metodą badawczą zastosowaną przez autorkę dysertacji jest klasyczna metoda badań historycznych, polegająca na pozyskaniu i omówieniu źródeł pisanych, ikonograficznych i kartograficznych oraz na opracowaniu stanu badań czyli kwerendy dotychczasowych opracowań. Prace te mają charakter pośredni, czyli polegają na analizie budowli poprzez przekazy i spostrzeżenia innych osób żyjących w czasach przeszłych i obecnych. Zwraca uwagę zwłaszcza sięgnięcie po źródła przechowywane w instytucjach zagranicznych - Bibliotece Narodowej Francji oraz Archiwum Towarzystwa Jezusowego w Rzymie. Wspomniana metoda została zastosowana przez doktorantkę z pełnym sukcesem, czego przejawem jest mnogość i różnorodność ilustracji.

Pewien niedosyt budzi natomiast metoda badań *in situ*, czyli terenowa. Autorka ograniczyła się właściwie do materiałów archiwalnych, rysunki autorskie stanowią niewielki procent całości materiału graficznego, brak jest własnych fotografii.

5. Ocena merytorycznej strony pracy

Na początku należy stwierdzić, że mgr inż. arch. Klara Kantorowicz podjęła się interesującego zadania omówienia architektury kolegiów jezuickich w Rzeczypospolitej. Główny cel pracy, czyli uporządkowanie i uzupełnienie wiedzy oraz zwrócenie uwagi na złożoność problemu, został osiągnięty. W odniesieniu do szczegółowych problemów dotychczasowe ustalenia zostały opracowane z nowej perspektywy.

Praca doktorantki posiada wysoką wartość merytoryczną także ze względu na mnogość zaprezentowanych przykładów oraz na szeroki wachlarz problemów poruszonych w opracowaniu. Forma architektoniczna kolegiów nie została potraktowana przez K. Kantorowicz wyłącznie jako wyraz poglądów estetycznych, lecz także jako nośnik treści funkcjonalnych, ideologicznych lub politycznych oraz jako źródło materialne odzwierciedlające warunki społeczno-gospodarcze itd.

Oprócz niewątpliwych zalet pracy recenzentka dostrzega także pewne niedociągnięcia, które warto byłoby uzupełnić. Dotyczy to informacji zawartych w katalogu. Brakuje danych o tym, czy obiekt istnieje i jaką pełni obecnie funkcję.

6. Ocena konstrukcji pracy

Konstrukcja pracy jest czytelna i przejrzysta. Zostały wydzielone dwie zasadnicze części pracy: analityczno-wnioskowa oraz katalogowa. W części pierwszej widoczny jest konsekwentnie stosowany układ problemowy. Poprawnie stosowany jest system przypisów, które nie dominują tekstu podstawowego.

Niedociągnięciem wydaje się to, że katalog nie znalazł się w spisie treści; zasada jego opracowania nie została także omówiona w rozdziale *Struktura pracy* (s.15). W tym rozdziale nie wytłumaczono również zasady doboru treści aneksów.

7. Ocena redakcji

W konstrukcji pracy mgr inż. arch. Klary Kantorowicz istnieją elementy pozytywne, do których można zaliczyć przejrzystość relacji tekstu i ilustracji oraz wydzielenie obszernego katalogu.

Krytycznie należy ocenić jednak redakcję podpisów pod ilustracjami. W poszczególnych częściach pracy zostały zastosowane różne zasady typologiczne. W części analityczno-wnioskowej w podpisach (autorka nie stosuje kropek) pod wszystkimi ilustracjami umieszczono skrót *il.*, zastosowano ciągłą numerację oraz nie umieszczono danych autorskich (powołań bibliograficznych, nazwisk, dat itd.). Te informacje znalazły się w spisie ilustracji. W części katalogowej jest inaczej- ilustracje nazywane są planem lub rysunkiem lub fotografią i posiadają osobne numeracje. Podpisy pod nimi zostały uzupełnione danymi autorskimi.

Według recenzentki w całej pracy powinien być przyjęty jeden system typograficzny i optymalne byłoby stosowanie we wszystkich podpisach nazwy *ilustracja*, ponieważ jest to pojęcie najszersze.

8. Ocena terminologii

Dysertacja mgr inż. arch. Klary Kantorowicz jest napisana poprawną polszczyzną, pojęcia są dobrze definiowane, a wywód czytelny. Terminy zawarte w pracy pochodzą z lektur naukowych, od źródeł pisanych i ikonograficznych, po prace z zakresu historii, historii architektury, itd. Autorka wykazuje się także sprawnością w odniesieniu do posługiwania się określeniami i definicjami charakterystycznymi dla omawiania architektury jezuickiej.

9. Ocena materiału ilustracyjnego

Materiał ilustracyjny całej dysertacji można ocenić pozytywnie. Jest logicznie dobrany i różnorodny. Stanowi on uzupełnienie tekstu i miejscami jest osobną, równoprawną formą narracyjną.

Zwraca jednak uwagę brak mapki z zaznaczoną lokalizacją badanych obiektów. Umieszczona na stronie 266 ilustracja archiwalna z nieczytelnymi opisami opatrzona została podpisem: *MAPA- szkoły jezuickie na terenie Rzeczypospolitej w chwili kasaty zakonu w 1773 r.* W legendzie znajdujemy wyjaśnienie, że różne kolory oznaczają kategorię szkoły i nie wiemy, które zaznaczone kolegia zostały w pracy uwzględnione. Nie występuje również korelacja między omawianą mapą, a umieszczonymi w katalogu schematycznymi obrysami Rzeczypospolitej z zaznaczoną lokalizacją miejscowości. Na mapie zbiorczej umieszczono 34 miejscowości z kolegiami, a w katalogu jest ich 54 (w tym 2 poza granicami).

Za prawdziwe uchybienie autorka recenzji uważa brak autorskich fotografii badanych obiektów. W dysertacji prawie wyłącznie znalazły się wizerunki pozyskane z internetu. Należy przy tym dodać, że taka praktyka nie narusza ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, zgodnie z którą wolno przytaczać utwory fotograficzne *.. w zakresie uzasadnionym celami cytatu, takimi jak wyjaśnianie, polemika, analiza krytyczna lub naukowa* (art. 29). Zdanie to jednak nie powinno dotyczyć dokumentacji obiektów stanowiących podstawowy przedmiot badań. Brak takich autorskich fotografii sprawia wrażenie, że doktorantka nigdy nie odwiedziła badanych obiektów. A przecież sama napisała: *Uzupełnieniem badań historycznych były liczne podróże studialne, które umożliwiły zapoznanie się z częścią zachowanych obiektów podczas badań terenowych* (s.16).

W związku z tym recenzentka ma prośbę o przedstawienie w czasie obrony następujących opracowań: mapy z lokalizacją i nazwami badanych obiektów, listy budowli które doktorantka przeanalizowała *in situ* i fotografii z wizji lokalnych.

10. Ocena aktualności i potencjalnego wykorzystania

Przedstawione w dysertacji źródła archiwalne w niewielkim stopniu były znane w dotychczasowej literaturze. Autorka zebrała je w sposób czytelny, dodała wyniki własnych analiz. Stworzyła w ten sposób opracowanie aktualne, interesujące i poszerzające wiedzę na temat architektury kolegiów jezuickich.

Praca ta może być także traktowana nie tylko w kategoriach wiedzy naukowej, ale także jako przekaz wiedzy praktycznej - zamieszczone w pracy rozwiązania mogą być inspiracją w opracowywaniu prac konserwatorskich i rekonstrukcyjnych.

Dysertacja ma także znaczny potencjał pragmatyczny dla zastosowań formalnych - zapewnia systematyczne podejście i sposób analizy, które umożliwiają świadome podejmowanie decyzji projektowych w przypadku projektowania nowych form nawiązujących do zabudowy jezuickiej.

11. Ocena oryginalności

Rozprawa jest pracą oryginalną, odpowiadającą kierunkowi zainteresowań naukowych autorki dysertacji. Jest to unikatowy zbiór archiwalnych planów sytuacyjnych, rzutów, przekrojów, elewacji itd. kolegiów na terenie Rzeczypospolitej przechowywanych w zbiorach naukowych Zakładu Architektury Polskiej WAPW, Archiwum Głównym Akt Dawnych, Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, Zbiorach rysunków Biblioteki Narodowej Francji oraz Archiwum Towarzystwa Jezusowego w Rzymie. Oryginalnym opracowaniem jest także część wnioskowa, w której wyodrębnione zostały

typowe układy przestrzenne, elementy składowe oraz charakterystyczne dla polskich kolegiów formy architektoniczne, detal i wystrój wnętrz.

12. Ocena wartości edukacyjnej

Na pozytywną ocenę zasługuje także wartość społeczna rozprawy związana z aspektem popularyzatorskim. Znaczne fragmenty dysertacji mogą być łatwo przyswajalne przez odbiorcę nieprofesjonalnego i mają szansę dotarcia do świadomości szerokich grup społecznych. Praca może być także wykorzystywana podczas wydawania informatorów i przewodników turystycznych; ilustracje zawarte w dysertacji mogą uzupełniać np. wystawy tematyczne w muzeach itd.

WNIOSEK KOŃCOWY

Po dokonaniu analizy poszczególnych cech rozprawy doktorskiej mgr inż. arch. Klary Kantorowicz recenzentka bardzo pozytywnie ocenia jej poziom merytoryczny. Wysoko należy ocenić połączenie wiedzy dokumentacyjnej z dogłębną znajomością przedmiotu badań.

Autorka recenzji jest pod wielkim wrażeniem ilości materiałów archiwalnych zgromadzonych przez autorkę dysertacji. Na bardzo pozytywną ocenę zasługuje także wielostronna i poruszająca wiele aspektów analiza dzieła architektonicznego jakim jest kolegium jezuickie. Te cechy sprawiają, że bez wątpienia- po wykonaniu starannej redakcji - warto byłoby tę pracę opublikować.

Podsumowując przedstawioną recenzję stwierdzam, że praca mgr inż. arch. Klary Kantorowicz pt.: *Rozwiązania przestrzenne zespołów kolegiów jezuickich na terenie prowincji polskiej i litewskiej* spełnia wymagania stawiane dysertacjom doktorskim i wnoszę zatem o dopuszczenie jej do kolejnych etapów proceduralnych.

Ewa Kujawa

Wrocław, dnia 2 września 2022 roku